

הסיפור שלנו על עצמנו

לפעמים אחרים יודעים עלינו יותר ממה שאנו יודעים על עצמנו. בשנת 2000 העלה מכון מחקר יהודי בריטי את ההצעה שהיהודים יוגדרו שוב כקבוצה אתנית ולא כקהילה דתית. דווקא עיתונאי לא-יהודי היה זה שקם ואמר את המתבקש. "אלה הם מים רדודים", כתב אנדרו מאר, "וככל שנתבוסס בהם עוד כן יתרדדו וילכו". והוא המשיך בדברים מעוררי השראה. "ליהודים היו תמיד סיפורים בשביל כולנו", כתב. "הם העמידו את התנ"ך, מן המסעירות שביצירות שהולידה הרוח האנושית. הם נפלו קורבן לפרי הבאושים הנורא ביותר של המודרנה, טרף לטירוף המערבי. מעל לכול, סיפורם הוא סיפור של הישרדות תרבותית וגנטית מימי האימפריה הרומית עד שנות האלפיים, סיפור של קיום ושגשוג בתוך מערבולת רוחשת של שבטים אירופיים עוינים".¹

"ליהודים היו תמיד סיפורים בשביל כולנו": אני אוהב את האבחנה הזאת. כי אכן, מאז ומקדם, סיפור סיפורים היה עמוד תווך במסורת היהודית. לכל תרבות יש סיפורים משלה (אלי ויזל אמר פעם, "אלוהים ברא את האדם כי אלוהים אוהב סיפורים"). יש לשער כי עוד בימי היות אבות-אבותינו ציידים-לקטים הם סיפרו סיפורים בלילה סביב המדורה. אנחנו בעל-החיים המספר סיפורים.

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

על רקע זה מרתק לראות את החזרה המשולשת, בפרשת השבוע שלנו, רגע לפני היציאה ממצרים, על ההוראה לבני ישראל לספר לבניהם את אשר הם חווים עתה ולהנחיל סיפור זה מדור לדור:

1. וְהָיָה כִּי תֵבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֶּן ה' לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר, וְשָׁמַרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת. וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם, "מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם?" וְאָמַרְתֶּם, "זִבְחַ פֶּסַח הוּא לָה', אֲשֶׁר פָּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינֵנו הִצִּיל" (שמות יב, כה-כז).
2. וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר: "בְּעֶבְרַת זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם" (יג, ח).
3. וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר, "מָה זֹאת?" וְאָמַרְתָּ אֵלָיו, "בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם, מִבֵּית עֲבָדִים" (יג, יד).

בני ישראל עוד לא יצאו ממצרים, וכבר מורה להם משה איך לספר את סיפור יציאת מצרים. זוהי תופעה יוצאת מגדר הרגיל. מדוע כבר עכשיו? מה פשרה של ההתעסקות הבלתי פוסקת הזאת עם סיפור סיפורים?

התשובה הפשוטה ביותר היא שאנו הננו הסיפור שאנו מספרים.² בין הסיפור, הנרטיב, לבין הזהות יש קשר פנימי ואולי אף הכרחי. כדברי הוגה הדעות שהציב רעיון זה במרכז הגות זמננו, אלסדייר מקינטאיר, "האדם, בפעולותיו ובמעשיו, וכן בבדינותיו, הוא במהותו חיה מספרת-סיפורים".³ אנחנו מתוודעים לזהותנו על ידי כך שאנו מגלים מהו הסיפור שאנחנו חלק ממנו (או מהם הסיפורים שאנחנו חלק מהם).

משה, לדבריו, "העז להקים מתוך עם נוודים זה, שבתודעתו עורנו עם-עבדים, ישות פוליטית, אומה חופשית. בעת שנדרר עם זה במדבר, ורק אבן למראשותיו בלילות, הכין לו משה מכון לשבתו, משענת חזקה משיני הזמן, מתהפוכות המזל ומצבאות כובשים, ומאז, זה חמשת אלפים שנה, כל הקמים על עם זה להכריתו אינם מצליחים אפילו להחלישו". עם מיוחד זה, הוא אומר, ששנים רבות כל כך הוא משועבד ומפוזר, "הצליח למרות הכול להתקיים עד ימינו, מפוזר בין עמים אחרים מבלי להיטמע בהם לעולם".⁵

גדולתו של משה, הוא אומר, טמונה במצוות התורה ששמרו על היהודים כעם אחד גם בהיותם מפורדים בתפוצות. אבל התורה והמצוות הם רק מחציתו האחת של הסיפור. המחצית האחרת נמצאת בפרשתנו, בכינון מוסד סיפור-הסיפורים כחובה דתית יסודית, המזכירה ומחייבה מדי שנה את מאורעות יציאת מצרים, ומעמידה את הילדים במרכז. ארבע פעמים חוזרת הוראה זו בתורה (שלוש בפרשתנו, והרביעית בפרשת ואתחנן), ובשלוש מהן מוצגים הילדים כשואלים שאלות. חז"ל גזרו מכך את מתכונת ליל הסדר, הפותחת בקושיות מפי הילדים. אם אנחנו הננו הסיפור שאנו מספרים על עצמנו, כי אז זהותנו תישמר לנו כל עוד יחיה הסיפור.

רעיון זה מצא לפני כמה שנים ביטוי במפגש מרתק. סין שולטת בטיבט מאז 1950. במהלך התקוממות בשנת 1959 ברח הָדְלָאִי לאמה, מנהיגם הדתי של בני טיבט, משום שהייתה סכנה לחייו. הוא התיישב עם רבים מחסידיו בדרמסֶלָה שבהודו, ושם הוא חי מאז. ב־1992 הוא הבין שגלותו תהיה ממושכת, והחליט לפנות לעצתם של יהודים – שהלוא עמנו הוא מומחה עולמי

משכנעים דבריו של הפילוסוף ג'רום ברונר כי הסיפור הוא עמוד תווך בהבניית המשמעות, וכי המשמעות היא אשר מאצילה על האדם את אנושיותו.⁴ מחשבים אינם צריכים להשתכנע באשר לתכלית חייהם כדי לעשות את אשר הם נדרשים לעשות. גנים אינם צריכים שום עידוד ושיחות מוטיבציה. עוד לא שמעתי על נגיף הנזקק למאמן אישי. גם אנו איננו צריכים להידרש למערכי ליבם של כל אלה על מנת להבין מה הם עושים ואיך, שכן אין להם מערכי לב. אבל לבני אדם יש. אנחנו פועלים בהווה בגלל דברים שעשינו או קרו לנו בעבר, ומתוך כוונה לגבי העתיד. לכן, להסביר מה אנו עושים, ואפילו על קצה המזלג, הוא לספר סיפור. קחו שלושה אנשים האוכלים סלט במסעדה; אחד מפני שהוא צריך להפחית משקל, השנייה מפני שהיא צמחונית אידיאולוגית, והשלישי מטעמי כשרות. לפנינו שלושה אנשים הפועלים באופן דומה כלפי חוץ, אך כל אחד מהם שייך לסיפור אחר ונושא משמעות אחרת.

ועדיין, מדוע דווקא סיפור יציאת מצרים?

מכל הדברים שקראתי על מהות הקיום היהודי, אחד המאלפים ביותר הוא זה שכתב הפילוסוף ז'אן-ז'אק רוסו בחיבורו 'על דבר הממשל בפולין' משנת 1772. חיבור בכותרת כזאת איננו המקום הצפוי למצוא בו תובנות על המצב היהודי, אך הנה כי כן הדברים אמורים דווקא שם. רוסו מדבר על המנהיגים הדגולים בהיסטוריה. הראשון בהם, לדבריו, הוא משה, אשר "תכנן וביצע מפעל מדהים: כינון גוף לאומי מתוך נחיל של פליטים עלובים שאין להם לא אומנות ולא נשק, לא כישרונות ולא סגולות ולא אומץ; פליטים שאין להם ולו שעל אדמה אחד משלהם, נוכרים בכל מקום שכף רגלם תדרוך בו".

בשימור זהות בגלות. סיפורו של המפגש, שארך שבוע, סופר בידי רוג'ר קמנץ בספרו 'היהודי בלוטוס'.¹ היהודים סיפרו לדלאי לאמה, בין היתר, כמה חשובים הזיכרון והסיפורים לשמירה על גחלת הזהות והתרבות. בייחוד הזכירו את פסח ואת ליל הסדר. בעקבות זאת, כעבור כחמש שנים, ערכו בווינינגטון רבנים ואישי ציבור אמריקנים ליל סדר מיוחד עם הדלאי לאמה. וכך כתב האורח למשתתפים:

ברוך-שיח שלנו עם הרבנים והמלומדים היהודים למדנו אנו, הטיבטים, על סודות ההישרדות הרוחנית של היהודים בגלות. אחד הסודות הוא סדר פסח. באמצעות זוכרים יהודים זה אלפיים שנה, גם בזמנים קשים מאוד, את צאתם מעבדות לחירות – והדבר נוסך בהם תקווה בעיתות מצוקה. אנו אסירי תודה לאחינו ואחיותינו היהודים על שהוסיפו לחג החירות שלהם את המחשבה על חירותו של העם הטיבטי.

תרבויות מעוצבות בידי הסיפורים שהן מחוללות. לכמה מהם יש תפקיד מיוחד בעיצוב הבנת-העצמי של מספריהם. אנו קוראים להם סיפורי-על. הם עוסקים בקבוצות אנשים גדולות המתקיימות על פני הדורות: השבט, האומה, הציוויליזציה. הם מלכדים את הקבוצה על פני מרחקים וזמנים, ונותנים לה זהות משותפת המונחלת מדור לדור.

האדיר שבכל אלה הוא סיפור יציאת מצרים, שמסגרתו והקשרו מוצגים בפרשתנו. הוא העניק ליהודים את הזהות הנחושה ביותר שהחזיק בה עם מן העמים. בעיתות דיכוי, הוא נתן להם את תקוות החופש. בשנות גלות, הוא הבטיח להם שיבה. הוא לימד מאתיים דורות של ילדים יהודים מי הם וחלק ממה הם. סיפור

זה נעשה לסיפור-העל של החירות לעולם כולו, שכן אימץ אותו מגוון מדהים של קבוצות, מהפוריטנים במאה ה-17 עד האפרו-אמריקנים במאה ה-19 והבורהיסטים הטיבטים כיום.

אני מאמין שאני דמות בסיפור של עמי, עם פרק משלי שאני מוזמן לכתוב בו, וכך גם כל אחד מכם. להיות יהודים הוא לראות את עצמנו כחלק מהסיפור הזה, לחיות אותו בזמננו שלנו, ולעשות כל שביכולתנו להעבירו אל אלה שיבואו אחרינו.

- 1 Andrew Marr, *The Observer*, Sunday May 14, 2000
- 2 ראו אלסרייר מקינטאייר, **מעבר למידה הטובה**, מאנגלית: יונתן לוי, ירושלים: שלם, תשס"ז; Dan P. McAdams, *The Stories We Live By: Personal Myths And The Making Of The Self*, New York: Guilford Press, 1997.
- 3 מקינטאייר, **מעבר למידה הטובה**, עמ' 238.
- 4 Jerome Bruner, *Actual Minds, Possible Worlds*, Harvard University Press, 1986
- 5 Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract and other later political writings*, Cambridge University press, 2010, 180
- 6 Roger Kamanetz, *The Jew in the Lotus*, HarperOne, 2007